Összefoglaló

az ukrán menekültek körében végzett kvantitatív és kvalitatív kutatás eredményeiről

Kárpátok Alapítvány – Magyarország

2024. június

A tanulmány a Reménnyel Teli Horizontok: Egy Éven Átívelő Támogatás és Szolidaritás a Menekültekért Magyarországon c. projekt keretében készült 2024-ben.

A projekt 2024. februártól 2024. decemberéig a Kárpátok Alapítvány koordinálásával valósul meg az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága, az UNHCR támogatásával.

Jelen tanulmány nem feltétlenül tükrözi a projekt támogatója, az UNHCR álláspontját.

Felelős kiadó: Kárpátok Alapítvány-Magyarország, 3300 Eger, Felvégi út 53.

(Minden jog fenntartva.)

Köszönet a készítőknek és a partnereinknek.

1. Bevezetés

A Kárpátok Alapítvány – Magyarország "*Reménnyel Teli Horizontok: Egy éven átívelő támogatás és szolidaritás a menekültekért Magyarországon*" című projektje keretében, 2024. március és május között, az Észak-Magyarországi régió három megyéjében, Hajdú-Bihar, Heves és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében vizsgáltuk az Ukrajnából érkező menekültek helyzetét, nehézségeit és szükségleteit. A kutatás során kvantitatív és kvalitatív módszereket használtunk, egyrészt kérdőíves adatfelvételt végeztünk a menekültek körében, másrészt strukturált interjúkat készítettünk a menekültekkel dolgozó szakemberekkel, civilekkel, önkéntesekkel, valamint fókuszcsoportos beszélgetéseket szerveztünk a menekült emberekkel.

1.1. A kvantitatív kutatás (kérdőíves adatfelvétel) jellemzői

A nem reprezentatív, de a projekt célcsoportjának (18 éven felüli menekültek) minél teljeskörűbb elérésére törekvő kvantitatív vizsgálat célja az volt, hogy részletes, elemezhető információkhoz jussunk a kérdezettek és családjuk fő jellemzőiről, hátteréről, életkörülményeikről, valamint nehézségeikről, igényeikről, szükségleteikről. A kutatás során három kérdőív-típussal dolgoztunk:

- **Személyi kérdőív**et vettünk fel a projekt potenciális célcsoportjába tartozó 18 éven felüli menekültekkel. A célcsoport teljeskörű elérésére törekedtünk; vállalásunk szerint 120 egyéni kérdőív felvételét terveztük, végül összesen 163 személyi kérdőívet vettünk fel, ami a mintegy 200 fős (18 éven felüliekből álló) célcsoport 82%-át jelenti. Személyi kérdőívünk kidolgozása során nagymértékben figyelembe vettük, és felhasználtuk a UNHCR 2023. szeptemberi kérdőívét.
- A személyi kérdőívre válaszolóktól a jelenlegi háztartásukra vonatkozó főbb információkat is megkérdeztük a **háztartási kérdőív**ben. Egy háztartásból értelemszerűen egy 18 éven felüli személynek tettük fel a háztartásra, háztartástagokra vonatkozó kérdéseinket, és a – Magyarországon – egyedül, vagyis egyszemélyes háztartásban élőkkel is felvettük ezt a kérdőívet. Kivételt jelent ez alól az a kollégiumban élő 40 fő, akikkel csak személyi kérdőív készült. Összesen 73 háztartás kérdőívet vettünk fel, tehát – nem számolva a 40 fővel – a 123 személyi kérdőívvel megkeresett felnőtt ennyi – különböző nagyságú – háztartásban él.
- A háztartásokban élő 0-17 év közötti gyerekekről a **gyerek kérdőív**ben gyűjtöttünk információkat az egyik szülőtől vagy más felnőtt háztartástagtól (tehát a kérdőívet nem a gyerekekkel vettük fel). Összesen 81 gyerekről kaptunk így információkat.

A kérdőíveket a projekt munkatársai személyesen vették fel a menekültekkel. Az adatfelvételben való részvétel önkéntes és anonim módon történt, erről a munkatársak előzetesen tájékoztatták a megkérdezetteket. Mind a magyarul, mind az ukránul beszélők saját anyanyelvükön/használt nyelvükön olvashatták a kérdőívet, illetve a kérdéseket a számukra megfelelő nyelven tettük fel (az ukrán nyelv esetében tolmács közreműködésével). A kérdőívek feldolgozása anonim módon, aggregáltan történt (SPSS programmal.)

1.2. A kvalitatív vizsgálat (strukturált interjúk, fókuszcsoportok) jellemzői

A kvalitatív kutatás célja volt egyrészt az, hogy a menekültekkel közvetlenül foglalkozó szakemberektől, önkéntesektől információkat kapjunk a szakmai tevékenységekkel kapcsolatos eredményekről és nehézségekről, általánosságban a menekültek helyzetéről, a roma és a nem roma menekültek esélyei, lehetőségei közötti különbségekről, valamint a menekült nők és gyerekek helyzetéről. Másrészt, a fókuszcsoportok keretében a menekülteket kérdeztük hátterükről, magyarországi tapasztalataikról, nehézségeikről, diszkriminációs esetekről, valamint a jövőre vonatkozó terveikről.

- A projekt munkatársai húsz, átlagosan 40-50 perces strukturált interjút készítettek az ukrajnai menekültekkel dolgozó szakemberekkel, civilekkel, önkéntesekkel.
- Külső kutató közreműködésével három, közel kétórás fókuszcsoportos beszélgetést késztettünk, egyet-egyet Heves, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Hajdú-Bihar megyében, hét-kilenc fő részvételével. A résztvevők a projekt célcsoportjába tartozó felnőttek és fiatal felnőttek közül kerültek ki (kiegészülve néhány gyerekkel), a csoportokat a projekt helyi munkatársai szervezték meg.

2. A menekültek fő jellemzői

2.1. A menekült személyek jellemzői

Összesen 163 fővel készült személyi kérdőív, 53 százalékuk férfi, 47 százalékuk nő, egy válaszadó nem-bináris. Harmaduk (34%) 18-24 éves, közel felük (49%) 25-50 év közötti, 17 százalékuk 50 éven felüli (köztük ketten 70 éven felüliek). A megkérdezettek több mint fele (56%) Szabolcs-Szatmár-Bereg, harmada (34%) Heves, tizede (9%) Hajdú-Bihar megyében (9,2%, 15 fő) élt az adatfelvétel idején. Ötödük (22%) kollégiumban, harmaduk (33%) egyéb kollektív szálláson, 12 százalékuk albérletben, 11-12 százalékuk magánszálláson, illetve egyéb helyen lakik, további 9 százalékuk szívességi lakáshasználó. A válaszadók 39 százaléka legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel, ötöde (20%) érettségivel, negyede (25%) szakmával, 14 százaléka diplomával rendelkezik. 2024 tavaszán 44 százalékuk dolgozott, közel negyedük (24%) tanult, 17 százalékuk intaktív (otthoni gyerekgondozás, nyugdíjas, rokkantnyugdíjas, tartós beteg), valamivel több mint tizedük (12%) munkanélküli volt.

A válaszadók 44 százaléka ukrán állampolgár, 41 százaléka ukrán-magyar, 15 százaléka orosz-ukrán kettős állampolgár. Otthon, családi körben közel felük (46%) magyarul, harmaduk (34%) ukránul és/vagy oroszul, ötödük (20%) ukránul és magyarul beszél. Harmaduk (33%) roma/cigány származásúnak vallották magukat, ők mindannyian Kárpátaljáról jöttek, a más területekről érkezők között nincsenek romák/cigányok. Mintánkban a kárpátaljai menekültek 43 százaléka roma/cigány. Bár kismintás kutatásunk nem reprezentatív, így az összehasonlítás korlátozott, de az iskolai végzettség terén látszik a romák lemaradása. A 18 éven felüli roma válaszadók 91 százaléka legfeljebb alapfokú iskolai végzettséggel rendelkezik, 2 százalékuk érettségizett, diplomája senkinek nincs. A nem romák körében 14 százalék a legfeljebb alapfokú végzettséggel, 29 százalék az érettségivel és 22 százalék a diplomával rendelkezők aránya.

A mintába került menekültek kétharmada (64%) közvetlenül a háború kitörése után, illetve 2022 első félévében, tizedük (10%) 2022 második felében, 15 százalékuk 2023-ban érkezett Magyarországra; további 6 százalékuk pedig már a háború előtt is itt élt, ők 2018 és 2021 között jöttek az országba. A válaszadók túlnyomó többsége (72%) Kárpátaljáról, tizede (10%) a Donyecki, 6 százaléka a Harkivi területről, a többiek Ukrajna különböző régióiból (összesen további tíz területéről) érkeztek.

A válaszadók közül majdnem mindenki (97%) rendelkezik valamilyen érvényes személyazonosító okmánnyal, a túlnyomó többség többel is. Leggyakrabban az általános személyazonosító okmányokat (91%) és a nemzetközi biometrikus útlevelet (78%) jelölték meg, majd a magyar hatóságok által kiállított menekültügyi igazolás (22%), a nemzetközi nem biometrikus útlevél (15%) és a hontalanok számára kiállított tartózkodási engedély (15%) következnek. A menekültek több mint harmada (35%) menedékes, 5 százaléka menekült státuszt kapott; egy fő a menekült státuszról szóló döntésre várt 2024. márciusban. Hét-hét százalékuk állandó/hosszú távú tartózkodási engedéllyel vagy vízummal, illetve tanulmányi engedéllyel rendelkezik; 38 százalékuk

ukrán-magyar kettős állampolgár.[1] A menedékes státusszal rendelkezők több fele (51%) legfeljebb egy hónap, negyede (23%) két hónap, a többiek három-hét hónap alatt kapták meg a státuszt.

A megkérdezettek 44 százaléka szálláshellyel, szállással kapcsolatos elhelyezést, lakhatási támogatást kapott. Több mint harmaduk (36%) részesült/részesül létfenntartási támogatásban, egyaránt ötödük foglalkoztatási szolgáltatásban (21%), egészségbiztosítási támogatásban (19%) és készpénztámogatásban (19%). Azok közül, akik igényeltek és/vagy kaptak valamilyen támogatást, a legtöbben (33%) adminisztratív, ügyintézési nehézségeket tapasztaltak az igénylési folyamat során. Szintén közel harmaduk számolt be a lehetőségekkel, jogosultsági feltételekkel kapcsolatos információhiányról (31%) és hosszú várakozási időről (29%), negyedük (25%) az ügyintézők, szolgáltatók elérésének nehézségeiről, ötödük (22%) pedig a bejelentett lakcím hiányából adódó problémákról, elutasításokról.

A strukturált interjúkban külön rákérdeztünk a nők helyzetére. A Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei interjúalanyok tapasztalatai szerint a kárpátaljai roma menekült nők jóval nehezebben találnak munkát, vagy csak a legrosszabb munkaerőpiaci pozíciókhoz jutnak hozzá, jellemzően nem bejelentve. Az alacsony iskolai végzettség és a gyereknevelés mellett az sem könnyíti meg a helyzetüket, hogy bár beszélnek magyarul, de közel sem olyan szinten, ahogy ukránul; sok mindent, különösen az ügyintézések során nem, vagy csak nehezen értenek meg. Egyik interjúalanyunk jellemzően olyan nőkkel foglalkozott, akik Ukrajnában háztartásbeliként, kisgyerekeikkel voltak otthon, vagy várandósok voltak; ők Magyarországon nagyrészt idénymunkából, napszámos munkából élnek, feketén foglalkoztatva. Egy másik alany arról beszélt, hogy a nőknek Ukrajnában is többnyire alkalmi munkáik, betanított munkáik voltak, és jellemzően itt is hasonló munkát végeznek. Egyik Heves megyei interjúalanyunk ugyanakkor azt emelte ki, hogy az ukrán származású menekült nők többnyire képzettek, jó munkaerőpiaci pozícióban dolgoztak, vagy éppen családjukkal vállalkoztak Ukrajnában.

2.2. A háztartások jellemzői

Összesen 73 háztartás kérdőív készült, vagyis a 123 személyi kérdőívvel megkeresett felnőtt ennyi háztartásban él, mivel a kollégiumban felvett 40 személyi kérdőívhez nem tartoznak háztartás kérdőívek. A mintába került háztartásokban összesen 232 fő él, az átlagos háztartásnagyság 3,2 fő. A háztartások 18 százaléka egyszemélyes, negyede (25%) kétszemélyes, egyaránt mintegy ötödük (19-22%) három, illetve négy fős. A háztartások közel kétharmadában (64%) él 0-17 közötti gyerek, ezekben a családokban átlagosan két (1,9) ilyen korú gyereket nevelnek. A kérdezetten kívüli háztartástagok (159 fő) negyede (25%) a kérdezett házastársa/élettársa, több mint fele (55%) gyereke, a többiek a kérdezett szülei, testvérei, unokái, egyéb rokonai vagy nem rokonai. A kérdezettek válaszai szerint a háztartástagok 94 százaléka rendelkezik valamilyen érvényes személyazonosító okmánnyal, dokumentummal. Közel felük (48%) menedékes, 6 százalékuk menekült státuszt kapott, harmaduk (31%) ukrán-magyar kettős állampolgár.

A kérdezés idején az összes háztartástag egyaránt negyede tanult (25%), illetve bejelentett alkalmazottként dolgozott (24%), szintén egyaránt valamivel több mint tizedük nem bejelentett, alkalmi munkát végzet (14%), munkanélküli volt (13%), illetve még nem volt iskoláskorú (10%). A háztartások fele (49%) kollektív szálláson, tömegszálláson lakik, 15 százaléka önállóan bérel lakást, 14 százaléka munkásszálláson, tizede (10%) rokonoknál, barátoknál, 3-3 százaléka önkormányzat

1 Az ukrán – magyar kettős állampolgárok aránya fentebb 41 százalék. A 3 százalékpontos (5 fős) eltérés oka, hogy az állampolgárságra vonatkozó kérdésénél 41 százalék (66 fő) mondta azt, hogy ukrán – magyar kettős állampolgár. A jogi státuszra, jogállásra vonatkozó kérdés esetében, ahol több (kilenc) válaszlehetőség volt, a korábban magukat kettős állampolgárként meghatározók közül öten más válaszlehetőséget jelöltek meg, így a kettős állampolgárok aránya itt 38 százalék (61 fő).

által biztosított hotelben/hostelben, más menekültekkel közösen bérelt lakásban vagy egyéb módon biztosított ingatlanban élt 2024 márciusában. A háztartások többsége (69%) 2022 első félévében, tizede (11%) az év második felében, a többiek 2023-ban érkeztek Magyarországra.

A háztartások kétharmadáról (64%, 47 háztartás) rendelkezünk jövedelemadatokkal, ezekben a háztartásokban az átlagos havi nettó jövedelem 172 ezer forint, az egy főre jutó havi nettó jövedelem 61 ezer forint. A háztartások harmadában (32%) 10-30 ezer forint közötti, egyaránt mintegy ötödében 30-50 ezer (19%), illetve 50-70 ezer forint közötti az egy főre jutó havi nettó jövedelem. A 0-17 éves gyereket, gyerekeket nevelő családokban 51 ezer, a nem gyerekes háztartásokban 84 ezer forint az egy főre jutó havi jövedelem. A háztartások egyaránt harmadában van főállásból származó jövedelem (32%) és/vagy magyar állami/önkormányzati szociális támogatás (30%) és/vagy gyerekek után járó támogatás (33%). Előbbi átlagosan havi nettó 215 ezer, utóbbi kettő forrás átlagosan havi 28 ezer, illetve 24 ezer forintot jelent a háztartások bevételi szerkezetében. Az összes háztartás kétharmadának (66%) nincs megtakarítása, tizedük (10%) legfeljebb 500 ezer forint tartalékkal rendelkezik (viszont jelentős, 25% a nem válaszolók aránya).

2.3. A menekült gyerekek jellemzői

A kérdőíves adatfelvétel mintájába került 73 háztartásban 87 gyerek (0-17 éves) él, akik 93 százalékáról (81 fő) készült gyerekkérdőív (ezt mindig felnőtt háztartástagtól, családtagtól, többnyire a szülőtől kérdeztük le). A gyerekek 28 százaléka legfeljebb ötéves, majdnem fele (46%) 6-13 év közötti, negyede (26%) 14-17 éves. Negyedük (24%) alsó tagozatos, 30 százalékuk felső tagozatos általános iskolás, 9 százalékuk óvodába jár, 6 százalékuk középiskolában tanul. Egyharmaduk (32%) nem jár intézménybe, ők jellemzően, de nem kizárólag a legfiatalabb korcsoportba tartoznak. A hat éven aluli és felüli gyerekek esetében kérdeztük a szülőt (felnőtt válaszadót) arról, hogy miért nem jár a gyerek intézménybe. Tíz gyerek (a legfiatalabbak, jellemzően 0-2 évesek) azért nem jár, mert a szülő otthon van velük, és nem is szeretné még intézménybe íratni gyerekét. Két-két gyereknél a szükséges védőoltások hiányát, illetve a nyelvi akadályokat, egy-egy esetben a szükséges dokumentumok hiányát, illetve azt jelölték meg okként, hogy nem terveznek Magyarországon maradni. A hat éven felüli gyerekek közül négy a nyelvi akadályok miatt nem jár iskolába; egyikük hétéves, a másik három 16-17 éves, és mindannyian megyei jogú városban élnek. Közülük két 17 éves fiatal helyzetét a szükséges dokumentumok hiánya is nehezíti.

A válaszok alapján a gyerekek túlnyomó többsége számára biztosítottak az alapvető szükségletek. A kérdőívben felsorolt 14 deprivációs tétel közül leginkább a napi friss zöldséget, gyümölcsöt nélkülözik a gyerekek (36%), majd a sportolási lehetőségek (17%), a saját íróasztal (16%) és a két pár meleg cipő (15%) következnek, mint kielégítetlen szükségletek. A szükségleteket jórészt a szülők biztosítják, de több esetben jelentős a fenntartó, szállást biztosító és az egyéb szervezetek szerepe is (pl. a tanulásra megfelelő hely, íróasztal, étkezés, szabadidős/kulturális programok, tanulássegítés biztosítása terén).

A szülőktől megkérdeztük, hogy véleményük, tapasztalatuk szerint a gyerekük megfelelő ellátást kap-e a legfontosabb területeken, illetve biztonságos környezetben van-e Magyarországon. Eszerint összességében a szülők úgy látják, hogy gyerekük, gyerekeik jórészt közepes vagy teljes mértékben megfelelő ellátásban részesülnek, illetve biztonságos környezetben vannak. Tíz gyerek – a szülői megítélés szerint – viszont a jogérvényesítés terén egyáltalán nincs megfelelő/biztonságos környezetben; a szállást tekintve nyolc, a szociális ellátások esetében hat gyerekről mondható el ugyanez. A gyerekek többsége (57%) soha, 8 százaléka egyszer, harmaduk (34%) néhányszor, egy százalékuk rendszeresen tapasztalt diszkriminációt, jogsértést, nem megfelelő bánásmódot.

Interjúalanyaink menekült gyerekek helyzetével, illetve intézményes ellátásával kapcsolatos tapasztalatai vegyesek. Óvodapedagógus, pedagógus alanyaink szerint a gyerekek megfelelő segítséget kapnak az óvodában, az iskolában, segítik beilleszkedésüket és felzárkóztatásukat (de ezt gyakran úgy, hogy az iskolában egyébként külön tanítják őket a többi gyerektől). Több alanyunk viszont azt emelte ki, hogy nagyon nehéz volt bejuttatni, "felvetetni" a gyerekeket óvodába, iskolába az intézmények elutasító attitűdje, felkészületlensége és a nyelvi akadályok miatt, illetve a gyerekeket gyakran elkülönítve, izoláltan tanítják az iskolákban, ami nagymértékben nehezíti beilleszkedésüket és elfogadásukat.

2.4. A menekültek tervei, jövője

A háztartások, a családok több mint harmada (36%) Magyarországon tervezi jövőjét, 29 százalékuk visszamenne Ukrajnába, 5 százalékuk más országba menne tovább; 30 százalék nem tudott/nem akart válaszolni a kérdésre, ami feltehetőleg a jövő bizonytalanságát jelzi. A fókuszcsoportok résztvevőit is kérdeztük jövőbeni terveikről. A Hajdú-Bihar és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei csoportok résztvevői (többségük ukrán-magyar kettős állampolgár) jellemzően és leginkább a helyzet miatti kényszerből – Magyarországon tervezik jövőjüket, ugyanakkor többen honvágyukról is beszéltek. Több résztvevőnek már erős kötődése van az országhoz (munkahely, gyerekek iskolája, középiskolája, egyetemi tanulmányok, megvásárolt ingatlan), illetve néhányuk konkrét magyarországi tervekkel is rendelkezik (munkavállalás, szakmai, továbbtanulás terén). A Heves megyei csoport fiatal, ukrán állampolgárságú és többnyire angolul is beszélő résztvevői közül többen visszamennének Ukrajnába, de – minthogy erre kevés esély látszik – rövid távon Magyarországon és/vagy Nyugat-Európában tervezik jövőjüket (továbbtanulás, munkavállalás terén).

Interjúalanyaink tapasztalatai szerint azoknak, akiknek voltak erőforrásaik, már többé-kevésbé sikerült beilleszkedniük, legalábbis munkát és lakhatást találniuk (azzal együtt, hogy a lakhatás sok esetben bizonytalan) Magyarországon, vagy pedig – jellemzően az ukrán, vagyis a nem ukrán-magyar kettős állampolgárok – tovább mentek Nyugat felé. Az állampolgárság típusa ebben (is) meghatározó, hiszen a kettős állampolgárokat (magyar állampolgárságuk miatt) más országokban nem fogadják, illetve nem kezelik menekültként. Azt több interjúalany kiemelte, hogy azok maradtak Magyarországon, akiknek nem volt lehetőségük továbblépni, de sokan egyértelműen azért maradtak, mert vissza akarnak térni Ukrajnába, még akkor is, ha ott (is) bizonytalan a megélhetésük, a jövőjük; utóbbiak között is vannak ukrán és nem ukrán (többnyire roma) származásúak. Néhányan arról számoltak be, hogy voltak, akik tovább mentek, de különböző nehézségek miatt visszatértek Magyarországra. Egyes interjúalanyaink azt is megfogalmazták, hogy a magyar államnak többet kellene tennie azért, hogy a nálunk lévő menekültek sorsa, jövője megfelelően alakuljon.

3. Diszkriminációs esetek, incidensek

Általános tapasztalat, hogy miközben a kérdőíves vizsgálatban kevésbé, addig az interjúkban és a fókuszcsoportos beszélgetéseken hangsúlyosabban kerültek elő a magyarországi diszkriminációs esetek, ilyen típusú incidensek. Az adatfelvétellel elért 163 fő több mint tizede (13%) szóbeli bántalmazásról számolt be, túlnyomó többségük Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében él. A válaszadók 8 százaléka különböző hétköznapi szituációkban (pl. utcán, boltban, tömegközlekedés során), 5-6 százaléka az egészségügyben, illetve munkakeresés során vagy munkahelyén, 4-4 százaléka valamilyen oktatás, képzés, illetve hivatalos ügyintézések során tapasztalt diszkriminációt, nem megfelelő bánásmódot. Egyaránt 2 százalék jelezte, hogy kizsákmányolták a munkahelyén, elvették/megsemmisítették tulajdonát, illetve testi sértés, fizikai erőszak érte. Összességében, a válaszadók 12 százaléka egy, 7 százaléka kettő, 4 százaléka ennél több (három-

hat) területen szenvedett el valamilyen diszkriminációt, incidenst; a minta 76 százaléka nem szembesült ilyen helyzetekkel, gyakorlatokkal. Az egyes válaszlehetőségek (azok értelmezése) között lehetnek átfedések, de a legtöbben ismeretlen személyek (15%), a fogadó ország, közösség tagjai (10%) és egyéb nem hivatalos személyek részéről tapasztaltak (9%) megkülönböztetést és/vagy nem megfelelő bánásmódot. A minta 6 százalékát egészségügyi dolgozók, egyaránt 4 százalékát egyéb hivatalos személyek, illetve saját honfitársaik, 1-2 százalékát határőr, szociális és civil szervezetek munkatársai diszkriminálták valamilyen módon.

A Hajdú-Bihar és a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei fókuszcsoportok résztvevőinek többsége tapasztalt diszkriminációt, nem megfelelő bánásmódot. Többen kiemelték, hogy a különböző hivatalok, intézmények ügyintézői nem segítőkészek, sőt gyakran kifejezetten ellenségesek velük szemben, egyrészt menekült helyzetük, másrészt roma származásuk miatt; ez utóbbi feltehetőleg gyakoribb és erősebb dimenziót jelent. Leggyakoribbak az egészségügyben szerzett negatív tapasztalatok. Ezek egy része a dokumentumok és/vagy a magyarországi bejelentett lakcím hiányából, másik részük az előítéletekből és a nyelvi nehézségekből, értelmezési problémákból ered. Gyakran előfordul, hogy betegség esetén a háziorvos nem vizsgálja meg a gyereket, így nem is ad igazolást, ami az iskolai igazolatlan órák gyarapodásához vezet. Többen számoltak be arról, hogy gyereküket csak nehezen vették fel magyarországi óvodába, iskolába, és arról, hogy gyakori a menekült, különösen, de nem csak a roma gyerekek csúfolása, gúnyolása, kiközösítése, ami ellen a tanárok nem nagyon lépnek fel; a tanárok egy része nem befogadó, és nem segítik a menekült gyerekek beilleszkedését. Vannak olyan iskolák, ahol a gyerekeket többnyire a többi tanulótól elkülönítve, meghatározott napokon (heti háromszor) tanítják, még a szünetre is más időpontban mehetnek ki, mint a többiek.

Interjúalanyaink többsége úgy látja, hogy a menekültek a munkavállalás, a nyelv, a lakhatás, a különböző szolgáltatások, különösen az egészségügyi ellátások igénybevétele terén szembesülnek a legnagyobb nehézségekkel. Több interjúalany beszélt a nevelési-oktatási intézményekben tapasztalható problémákról, a gyerekek elkülönítéséről, nem megfelelő oktatásáról. Az interjúalanyok fele számos diszkriminációs esetet, többen súlyos incidenseket tapasztaltak munkájuk során. Ezek igen vegyesek, és nem feltétlenül csak a roma menekülteket érintik, de a roma származás súlyosbítja ezeket a gyakorlatokat, ezt több interjúalany kiemelte. Találkoztak megkülönböztetéssel, elfogadhatatlan bánásmóddal a határon (itt súlyos rendőri visszaélésekről számolt be egyik alanyunk), különböző – elsősorban egészségügyi – szolgáltatások igénybevétele, ügyintézések, albérlet-és munkakeresés során. Egyikük a polgármester, az önkormányzat elutasító magatartását emelte ki, és többen kitértek a magyar társadalom és a hazai intézmények romákkal szembeni általános elutasító attitűdjére is, ami a kárpátaljai menekült romák esetében még erősebb.

4. Szükségletek

Interjúalanyaink szerint összességében relatíve sok menekült dolgozik, jellemzően nem olyan munkakörben, pozícióban, mint Ukrajnában, munkavállalásai esélyeiket nagymértékben meghatározza a magyar nyelv ismerete. A kárpátaljai roma menekültek viszont – alacsony iskolai végzettségük, képzetlenségük és az előítéletek, diszkriminatív gyakorlatok miatt – jellemzően csak alkalmi, szezonális, napszámos, nem bejelentett munkához jutnak, ami folyamatos bizonytalanságot és kiszolgáltatottságot jelent számukra.

Az adatfelvétel személyi kérdőívében 16 szükségletet soroltunk fel. A válaszadók ezek közül a legnagyobb arányban az élelmiszert (81%), a jövedelmet, az anyagi forrásokat (79%) és a szállást (71%) ítélték nagyon fontos szükségletnek. A különböző lehetőségekről, szolgáltatásokról szóló információk a válaszadók kétharmada (66%), a munkahely 61 százalékuk, az orvosi kezelés és a jogi tanácsadás valamivel több mint felük (52-53%) számára (lenne) nagyon fontos. A gyerekek

oktatását, iskoláztatását a válaszadók 37 százaléka, a saját részre szóló oktatást és képzést harmada (33%) jelölte nagyon fontos szükségletként. A gyermekfelügyeletet, óvodát, bölcsődét kétharmaduk (68%), a családtagok felkutatását (56%) és evakuálásukat Ukrajnából felük (52%) egyáltalán *nem* tartotta fontosnak. A részletes eredményeket az *1. táblázatban* foglaljuk össze a "nagyon fontos" válaszok szerinti csökkenő sorrendben.
Hajdú-Bihar megyében majdnem minden megkérdezett számára nagyon fontos szükséglet az élelmiszer és a szállás biztosítása. Heves megyében – sorrendben – a jövedelem, az anyagi források, az élelmiszer, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az élelmiszer, a jövedelem, a szállás és a munkahely a legégetőbb – többnyire kielégítetlen – szükségletek.

1. táblázat: Az egyes szükségletek fontossága, a válaszadók megoszlása (személyi kérdőív), %

Szükségletek	Egyáltalán nem fontos	Közepesen fontos	Nagyon fontos	Összesen
Élelmiszer	8	10	81	100
Jövedelem, anyagi források	8	13	79	100
Szállás	11	19	71	100
Információ a lehetőségekről, szolgáltatásokról	16	17	66	100
Munkahely	20	18	61	100
Orvosi kezelés, gyógyászati eszközök	28	19	53	100
Jogi tanácsadás	31	17	52	100
Családtagokkal való egyesülés Ukrajnán kívül	26	26	48	100
Mentális, lelki támogatás, segítség	44	13	43	100
Közlekedés, szállítás	39	19	42	100
Nyelvi akadályok leküzdése	49	12	39	100
Oktatás, iskola a gyerekek számára	51	12	37	100
Oktatás, képzés számomra	43	24	33	100
Családtagok evakuálása Ukrajnából	52	18	30	100
Családtagok felkutatása	56	15	29	100
Gyermekfelügyelet, bölcsőde, óvoda	68	10	22	100

Vizsgáltuk azt is, hogy a válaszadóknak milyen területekről volna szükségük több információra, ismeretre. Eszerint a legtöbben a szociális szolgáltatások, ellátások igénybevételét (51%), a segítő, támogató civil szervezetek elérhetőségét, szolgáltatásaik igénybevételét (48%), a munkakeresést, állásleheto̧ségeket (46%), illetve az orvosi ellátás lehetőségeit (44%) jelölték meg. A gyerekek intézményi ellátásáról, a pszichológiai, mentális tanácsadásról, a diszkrimináció elleni védelméről és a nem Magyarországon lévő családtagokkal való kapcsolatfelvételről a válaszadók ötödének (19-21%) lenne szüksége (több) információra. A részletes adatokat a *2. táblázatban* közöljük az igen válaszok szerinti csökkenő sorrendben.

A Hajdú-Bihar megyei válaszadók – sorrendben – a szociális szolgáltatások igénybevételét, a jogi státuszt és az okmányok megszerzését, a Heves megyében élők a civil szervezetek elérhetőségét, a szociális szolgáltatásokat, a jogi státuszt, az orvosi ellátást és a munkakeresést jelölték meg. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kérdezetteknek leginkább a munkakereséssel, a civil szervezetekkel, az orvosi ellátással, a szociális szolgáltatásokkal kapcsolatos információkra lenne szüksége.

2. táblázat: Az egyes területekről több információt igénylő válaszadók (az igen válaszok) aránya (személyi kérdőív), %

Információs területek	Igen válaszok aránya, %
Szociális szolgáltatások, ellátások igénybevétele	51
Civil szervezetek elérhetősége, szolgáltatásaik igénybevétele	48
Munkakeresés, álláslehetőségek	47
Orvosi ellátás lehetőségeiről	44
Jogi státusz Magyarországon	39
Okmányok és kapcsolódó jogok megszerzésének módja	36
Oktatás, képzés saját részre	35
Oktatás, iskola a gyerekek számára	26
Információk a menedékes státusz kéréséről	25
Kapcsolatfelvétel a nem Magyarországon lévő családtagokkal, rokonokkal	21
Diszkrimináció elleni védelem, jogorvoslat lehetőségei	20
Pszichológiai, mentális tanácsadás, támogatás igénybevétele	20
Gyerekek intézményi ellátása (bölcsőde, óvoda)	19
Információk a menedékjog kéréséről	18

A háztartási kérdőívben szintén megkérdeztük, hogy a kérdezettnek és/vagy más háztartástagnak, családtagnak lenne-e szüksége segítségre, támogatásra különböző területeken. Legtöbben a szükséges gyógyszerek beszerzését (52%), a szabadidős, kulturális, közösségi programokat (51%) jelölték meg. A háztartások közel negyedének munkakeresésben (27%), a hivatalos iratok igénylésében (26%), a gyerekek korrepetálásában (25%), mintegy ötödének fogorvosi, szemészeti ellátásban (21-22%), mentálhigiénés, lelki támogatás terén (19%) lenne szüksége segítségre. kezelés terén 14-16 háztartásnak volna szüksége valamilyen segítségre. A részletes eredményeket a *3. táblázat* tartalmazza az igen válaszok szerinti csökkenő sorrendben.

3. táblázat: Az egyes szükséglet-területek, amelyeken a háztartásnak segítségre lenne szüksége, az igen válaszok aránya (háztartás kérdőív), %

Szükséglet-területek	Igen válaszok aránya, %
Szükséges gyógyszerek beszerzése	52
Szabadidős, kulturális, közösségi programok	51
Munkakeresés	27
Hivatalos iratok igénylése, intézése	26
Segítség a gyerekek tanulásában, korrepetálás	25
Fogorvos	22
Szemészet	21
Mentálhigiénés, lelki segítségnyújtás	19
Nyelvtanulás, nyelvtanfolyam (magyar) biztosítása	15
Diszkrimináció ellene védelem, jogi segítségnyújtás	15
Sportolási lehetőség biztosítása	15
Iskola keresése, biztosítása a gyerekek számára	14
Nőgyógyászat	14
Egyéb szakrendelés	14
Fodrász	14
Házi gyerekorvos	12
Háziorvos	11
Bölcsőde, óvodakeresése, biztosítása a gyerekek számára	8
Speciális étkezés biztosítása	7
Posta	7
Könyvtár	7

Szükséglet-területek	Igen válaszok aránya, %
Védőnő	5
Banki ügyintézés	5

5. Összegzés

- A kutatás egyrészt lehetővé tette, hogy több módszerrel gyűjtött, számszerű adataink és részletes információink legyenek a projekt célcsoportjába tartozó menekültekről. Másrészt nagymértékben segítette a menekült emberekkel, családokkal való kapcsolatfelvételt, a közös munka megalapozását.
- A mintában közel azonos az ukrán állampolgárok és az ukrán-magyar kettős állampolgárok aránya (44, illetve 41%). A magukat románnak/cigánynak vallók aránya 33 százalék, ők mind Kárpátaljáról érkeztek. A kutatás egyik tapasztalata, hogy az ukrán-magyar kettős állampolgárok – többek között – jogi státuszuk miatt nem tudnak Nyugat-Európába utazni, illetve ott nem minősülnek menekültnek, ami behatárolja lehetőségeiket. A másik tapasztalat, hogy a roma menekültek az iskolázottság, a munkaerőpiaci státusz és többnyire a lakásminőség terén is jóval rosszabbul állnak, mint a nem roma (ukrán származású) menekültek. Ezeket a strukturális hátrányokat fokozzák a menekültekkel, különösen a roma menekültekkel szembeni – köztudottan a magyarországi romákat is nagymértékben érintő – előítéletek.
- A válaszadók többsége valamilyen kollektív szálláson él, mintegy negyedük lakik albérletben vagy más magánszálláson, jelentős részüknek nincs bejelentett lakcíme. Ennek hiánya számos esetben okoz nehézséget, emiatt gyakran esnek el különböző állami, önkormányzati támogatásoktól és egyéb lehetőségektől.
- A válaszadók közel 44 százaléka dolgozik valamilyen módon, a tanulók aránya majdnem 25 százalék, de magas, összességében 30 százalék az inaktívak és a munkanélküliek aránya. A menekültek háztartásaiban az átlagos havi nettó jövedelem 172 ezer forint, az ebből számolt egy főre jutó jövedelem havi 61 ezer forint. Összességében az látszik, hogy a menekültek lakhatása és munkahelye, jövedelme az esetek nagy részében bizonytalan, illetve többen kiszolgáltatottként dolgoznak és laknak, és egyik integrációs dimenzióban (munka/jövedelem, lakás/lakhatás) sem látszanak hosszú távú, megfelelő megoldások. A bejelentett lakcím hiánya számos esetben okoz nehézséget a menekültek számára, emiatt gyakran esnek el különböző állami, önkormányzati támogatásoktól (elsősorban a családi pótléktól) és egyéb lehetőségektől.
- A diszkriminációs esetek, a nem megfelelő bánásmód nem csak a hétköznapokban, hanem az állami rendszerekben is jelen van, a roma menekülteket különösen nagymértékben sújtják az előítéletek, a kirekesztő gyakorlatok. Ezek kevésbé jelentek meg a kérdőíves adatokban, ugyanakkor a fókuszcsoportok résztvevői és interjúalanyaink számos ilyen esetről számoltak be, különösen a munkavállalás, a lakhatás, a hivatali ügyintézések és az egészségügyi ellátások terén.
- Az iskolák gyakorlata nem minden esetben befogadó, a menekült gyerekek több esetben nem jutnak hozzá megfelelő minőségű oktatáshoz, gyakran a többiektől elkülönítve tanítják őket. Több interjúalany és fókuszcsoport résztvevő számolt be a nem megfelelő oktatásról, az intézmény vagy egy-egy pedagógus kirekesztő attitűdjéről, illetve arról, hogy a gyerekeket megkülönböztetik az iskolában, és nem segítik beilleszkedésüket, befogadásukat.